

Albin Kopruckowniak

„Bilshowyky Ukrainy w boroćby za
selanstwo (1905 – lutyj 1917)”, O. H.
Mychajluk, Lwiv 1967 : [recenzja]

Rocznik Lubelski 11, 184-187

1968

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

chłopa do carskiej administracji powiatowej czy gubernialnej i do cara. Dość często negatywny stosunek chłopów odnosił się do administracyjnego i policyjnego aparatu carskiego, konkretnego urzędnika, a nie systemu czy osoby panującego.

Praca uzupełniona została wykazami miejscowości, w których doszło do walki chłopów z administracją i obszarnikami o ziemię i prawa serwitutowe oraz gdzie wykryte zostały tajne szkoły chłopskie.

Praca H. Brodowskiej, mimo podniesionych tu uwag natury ogólniejszej i szczegółowej, w znacznym stopniu dyskusyjnych, dostarcza czytelnikowi, poza bogactwem faktów i nowych ustaleń, wiele odkrywczych tez i sformułowań, inspirowanych nowe problemy badawcze i na nowo ukazujących wciąż mało znane stosunki wsi w Królestwie Polskim po uwłaszczeniu. Walory pracy podnosi jeszcze bardziej przejrzysty wykład, siła argumentacji i bogata dokumentacja poszczególnych sformułowań i stawianych problemów. Staranna redakcja⁹, liczne w pracy zestawienia statystyczne i tabele oraz mapy — stwarzają, że omawiana książka w sposób istotny wzbogaca naszą wiedzę o dziejach wsi polskiej i ruchu chłopskiego drugiej połowy XIX w.

Albin Koprukowniak

⁹ Warto w tym miejscu zasignalizować błędną pisownię wielu miejscowości z terenu Lubelszczyzny. Usterki takie zauważono na ss. 38, 40, 52, 82, 83, 87, 161, 187, 246, 287, 295, 299, 302.

**O. H. Mychajluk: Bilszowyky Ukrainy w boročby za selanstwo
(1905 — lutyj 1917).**

Lwiv 1967, ss. 139.

Ukraiński historyk O. H. Mychajluk podjął ambitną próbę zanalizowania działalności bolszewików na Ukrainie w walce o chłopstwo, jako bezpośredniego sojusznika klasy robotniczej w rewolucji burżuazyjno-demokratycznej. Problem ten był szczególnie istotny w działalności partii z uwagi na ówczesną strukturę rolną Ukrainy.

We wstępie, po krótkiej analizie poglądów klasyków marksizmu na temat wzajemnych stosunków klasy robotniczej i chłopstwa, autor krytycznie ocenił literaturę przedmiotu, wskazując, że badania nad tym problemem nasiliły się szczególnie w okresie obchodów 50 rocznicy pierwszej rewolucji rosyjskiej. Następnie scharakteryzował źródła rękopiśmienne znajdujące się w archiwach Moskwy, Leningradu i Kijowa.

W rozdziale pierwszym: *Społeczno-ekonomiczne podstawy sojuszu robotniczo-chłopskiego*, zwrócił głównie uwagę na poważne pozostałości feudalne, wyrażające się m.in. w tym, że na Ukrainie jeszcze w 1905 r. 44,8% ziemi było w użytkowaniu obszarników (chłopi posiadali 47,8%). Jedną z plag stosunków na wsi ukraińskiej był system dzierżawy, który np. w guberni połtawskiej zmuszał 97% chłopów-dzierżawców do oddawania połowy zbiorów właścicielowi, a 3% chłopów nawet 2/3. O ciężkiej sytuacji ludności wiejskiej świadczyło to, że w guberni połtawskiej 39,6% gospodarstw pozbawionych było koni, w charkowskiej — 35,5%, czernihowskiej — 28,3%. Znaczny był także odsetek ludności bezrolnej. W guberni połtawskiej około 50 tysięcy chłopów było bez ziemi. Ludzi tych nie mógł wchłonąć przemysł, który, stosując nowe maszyny i urządzenia, zgłaszał mniejsze zapotrzebo-

wanie na siłę roboczą. Poważna część tej ludności znajdowała zatrudnienie w majątkach obszarniczych i u bogatych chłopów. Położenie materialne tych ludzi, otrzymujących wynagrodzenie w gotówce i naturaliach, było bardzo ciężkie, a szczególnie zatrudnionych na plantacjach buraka cukrowego w guberniach czernihowskiej i charkowskiej. Sytuację wsi pogarszały częste nieurodzaje i klęski żywiołowe, zwłaszcza w latach: 1897, 1899, 1901, 1906, 1907, 1908, i 1911. Autor porusza tu także carską politykę rusyfikacyjną w stosunku do Ukraińców, ale bardzo marginesowo. Na podstawie tak przeprowadzonej analizy stosunków społeczno-ekonomicznych dochodzi do stwierdzenia, że istniał sprzyjający klimat dla kształtowania się sojuszu robotniczo-chłopskiego, którego teoretyczne uzasadnienie zawierał program agrarny SDPRR jeszcze przed rewolucją 1905—1907 r.

W rozdziale drugim: *Kształtowanie się sojuszu robotniczo-chłopskiego w okresie pierwszej rewolucji rosyjskiej*, O. H. Mychajluk przedstawił walkę bolszewików o wpływy na wsi, wskazując, że organizacje w Charkowie, Ługańsku, Kijowie, Odessie, Chersoniu i innych miastach prowadziły działalność na wsi w myśl wskazań III Zjazdu SDPRR. Na przełomie 1905—1906 r. dochodzi na tym terenie do formalnego zjednoczenia bolszewików i mieńszewików, co znacznie ułatwiało prowadzenie agitacji na wsi. W wielu komitetach partyjnych powstawały „grupy rolne” dla prowadzenia agitacji na wsi, były organizowane konferencje chłopskie, np. w Chersoniu i na Podolu, opowiadające się za programem bolszewików. Głównymi hasłami, z jakimi występowali bolszewicy wobec chłopów, były: sojusz robotniczo-chłopski, konfiskata ziemi obszarniczej bez odszkodowania, obalenie caratu w drodze zbrojnego powstania (występowało to w wielu pismach ulotnych), rozwiewanie wiary mas chłopskich w Dumę carską przed wyborami, bezwzględne jej bojkotowanie w czasie wyborów, walka o udział w wyborach do II Dumy po rozpędzeniu pierwszej i wreszcie demaskowanie organizacji kontrrewolucyjnych. Autor wskazał na różnorodność form działalności bolszewików na wsi. Zaliczyć do nich należy: rozpowszechnianie pism ulotnych na terenie całej Ukrainy, ale szczególnie intensywnie w guberniach: charkowskiej, czernihowskiej, połtawskiej, wołyńskiej i podolskiej; organizowanie grup agitacyjnych przez niektóre komitety partyjne, np. charkowski, ługański (pracował tu K. Woroszyłow), sumski, umański, bałski czy winnicki; kolportowanie broszur Marksa, Engelsa, Lenina (głównie *Do biedoty wiejskiej*), programów partii; organizowanie rewolucyjnych komitetów na wsi, które miały przejmować władzę. Do komitetów tych wchodziłi biedni chłopci, robotnicy rolni i demokratyczna inteligencja. Powstawały one na Lewobrzeżnej Ukrainie i w południowych powiatach, np. odesskim czy chersońskim. Poważną rolę w mobilizacji wsi do walki odegrał ogólnorosyjski zjazd Związku Chłopskiego w Moskwie latem 1906 r., w którym uczestniczyli także delegaci z guberni połtawskiej, charkowskiej, chersońskiej i czernihowskiej. W niektórych powiatach tych guberni powstawały te organizacje w czasie rewolucji. Autor przytoczył wiele przykładów świadczących o rodzeniu się bezpośredniej współpracy robotników i chłopów. To pozwoliło mu stwierdzić, że rewolucja lat 1905—1907 wpłynęła znacznie na wzrost uświadomienia politycznego i klasowego chłopów i przyjmowania przez nich tezy o hegemonii klasy robotniczej w sojuszu robotniczo-chłopskim.

W rozdziale trzecim: *Rewolucyjna działalność bolszewików na wsi w okresie reakcji 1907—1910*, zwrócił uwagę na wzrost znaczenia niemarksistowskich koncepcji w sprawach chłopskich (likwidatorzy, otzowiści, trockiści) co znacznie utrudniało pracę bolszewikom. Jednocześnie wskazał na poważne straty kadrowe organizacji w Połtawie, Czernihowie, Sumach, Chersoniu, Żytomierzu, Winnicy.

Organizacja charkowska zmniejszyła się z 762 członków w 1907 r. do 150 w roku następnym. Istotną trudność w pracy na wsi stanowiły różnice między bolszewikami i mieśszewikami w ocenie sytuacji bieżącej. Bolszewicy rozwijali swoją działalność w myśl wskazań V Konferencji SDPRR z 1908 r., zalecającej partii walkę o wychowanie i uświadomienie mas.

Do głównych akcji politycznych autor zalicza w tym czasie: wybory do III Dumy (kolportowanie pracy Lenina *Platforma wyborcza SDPRR*), rozpowszechnianie pism ulotnych (np. *Do chłopów*) i działalność frakcji socjaldemokratycznej w Dumie; krytyka stołypinowskiej reformy chutorowej; izolowanie liberalnej burżuazji — kadetów od chłopów; rozpowszechnianie pism partyjnych, głównie „Proletarij” i „Socjał Demokrat” w guberniach; połtawskiej, czernihowskiej, wołyńskiej i kijowskiej. Jednocześnie autor wskazuje na olbrzymi wysiłek wydawniczy lokalnych komitetów partyjnych, a szczególnie w Czernihowie, Bogopilsku, Odessie (znana odezwa pt. *Do żołnierzy poborowych*), Mikołajewie. We wspomnianych latach na Lewobrzeżnej Ukrainie zanotowano 199 masowych wystąpień chłopskich oraz 6946 podpażeń majątków obszarniczych i gospodarstw kułackich (kurkułskich). W wielu miejscowościach powstawały organizacje chłopskie (Niechworosz w guberni połtawskiej, Turia, Janopol, Lisianka, Aleksandrówka w guberni kijowskiej). Charakterystyczną cechą ruchu chłopskiego na Ukrainie w tym czasie były liczne podpalenia siedzib bogatych chłopów, co autor podciąga pod zakres drugiej wojny klasowej na wsi. Trwała nadal walka robotników rolnych, czego wymownym przykładem był strajk w dobrach księcia Szczerbatowa w powiecie romieńskim w 1907 r. Analizując walkę chłopów z ustawodawstwem i reformą rolną Stołypina, autor dochodzi do wniosku, że walka ta rozumiana była przez wieś jako likwidacja „obszcziiny” i własności obszarniczej. Wydaje się, że sąd ten nie znalazł szerszego udokumentowania w pracy i dlatego budzić może wiele zastrzeżeń.

W rozdziale czwartym: *Walka bolszewików o chłopów w okresie nowego wrzenia rewolucyjnego (1910—1914)*, autor zwraca uwagę na znaczny wzrost wpływów bolszewickich w takich wielkich ośrodkach na Ukrainie jak: Kijów, Jekatierinosław, Charków, Odessa, Kremienczug, co musiało odbić się także na pracy partyjnej w środowisku wiejskim. Pokazuje następnie olbrzymią rolę legalnych pism bolszewickich: „Zwieszda”, „Prawda” i „Proswieszczenije”. Autor stawia tezę, że reforma stołypinowska znacznie poszerzyła społeczno-ekonomiczne przesłanki dla kształtowania się sojuszu robotniczo-chłopskiego i wpłynęła na angażowanie się chłopów do walki z caratem. Zwraca szczególną uwagę na rolę „Prawdy” w uświadamianiu mas chłopskich. W ciągu tylko jednego roku (22 IV 1913—22 IV 1914) opublikowano na jej łamach 169 korespondencji ze wsi i 52 artykuły na tematy wiejskie.

Duże znaczenie wychowawcze i uświadamiające chłopów miało propagowanie w tym czasie na wsi programu minimum, w którym istotne znaczenie dla chłopów posiadały hasła: konfiskata dóbr obszarniczych bez odszkodowania i obalenie caratu. W tym kontekście rozpatrzył również autor rolę konferencji w Pradze i narad partyjnych w Krakowie i Poroninie w 1913 r. Do podstawowych form chłopskiego oporu w tym czasie zaliczył: palenie majątków ziemskich i gospodarstw bogatych chłopów, wypasanie bydła na polach dworskich, wyrąb lasów obszarniczych, walka o prawa serwitutowe.

W rozdziale piątym: *Działalność bolszewików w dziedzinie rewolucyjnego wychowania mas chłopskich w czasie pierwszej wojny światowej (do lutego 1917)*, autor konstatuje, że wojna jeszcze bardziej pogłębiła sprzeczności klasowe i narodowe na Ukrainie. Tylko z Lewobrzeżnej Ukrainy wojna pochłonęła 955 308 chło-

pów do wojska. Prócz tego np. w guberni połtawskiej w 1915 r. zmobilizowano 40 tys. ludzi i 18 tys. koni na potrzeby frontu. Podstawowe formy walki chłopskiej nie uległy zmianie, ale doszło w tym czasie (kwiecień 1915) do wielkiego powstania biedoty wiejskiej w Niżnej Syrowatce, powiatu Sumy w guberni charkowskiej, które objęło około 3 tys. ludzi. Powstanie zostało stłumione a 43 osoby odpowiadały przed sądem. Pojawiają się w tym czasie nowe formy wystąpień na wsi: napady na sklepy, jako wyraz trudnej sytuacji aprowizacyjnej, napady na transporty, agitacje wśród żołnierzy na stacjach kolejowych. Walka ta przybierała na sile w miarę kontynuowania wojny. O ile w 1915 r. zanotowano 99 masowych wystąpień chłopskich to w rok potem już 110.

We wnioskach końcowych autor zwraca uwagę czytelnika na różnicę w postawie chłopów na Prawobrzeżnej i Lewobrzeżnej Ukrainie. Na terenie pierwszej dominowały wystąpienia robotników rolnych i parobków zatrudnionych w gospodarstwach bogatych chłopów. Natomiast na Lewobrzeżnej przeważały walki chłopów-gospodarzy, wyrażające się w pogromach majątków obszarniczych, co autor tłumaczy silniejszymi tu przeżytkami feudalnymi. Stwierdza na koniec, że w walce o sojusz robotniczo-chłopski w rewolucji burżuazyjno-demokratycznej wielką rolę odegrała działalność bolszewików i ich program w kwestii agrarnej uchwalony na III Zjeździe SDPRR w 1905 r.

Charakteryzując ogólnie prezentowaną pracę stwierdzić przyjdzie, że wykład jest przejrzysty, układ pracy uzasadniony i dostosowany do przyjętej periodyzacji historii ruchu robotniczego. Autor w oparciu o teoretyczne prace W.I. Lenina bardzo dokładnie scharakteryzował poglądy bolszewików na kwestię chłopską oraz aktualność haseł na wsi, w zależności od zmieniającej się sytuacji politycznej i społeczno-ekonomicznej. Brakiem pracy, jak się wydaje, są niejasno sprecyzowane różnice w sytuacji Prawobrzeżnej i Lewobrzeżnej Ukrainy. Książka bowiem odnosi się w zasadzie do trzech guberni: charkowskiej, czernihowskiej i połtawskiej, skąd podano najwięcej przykładów na poparcie tez autora i dlatego uogólnienia przenoszone na teren całej Ukrainy mogą być tu zawodne. Odczuwa się także potrzebę zestawień statystycznych dotyczących takich zagadnień, jak: działalność propagandowo-agitacyjna, zasięg kolportażu literatury partyjnej i prasy, zasięg i nasilenie wystąpień chłopskich, wpływy organizacyjne bolszewików na wsi ukraińskiej. Nie dość wyraziście wystąpiła działalność bolszewików w kwestii narodowej, co w ówczesnych stosunkach i polityce narodowościowej caratu nabierało poważnego znaczenia. Wydaje się również, że nie dość przekonująco zarysowana została druga wojna klasowa na wsi ukraińskiej. Same podpalenia gospodarstw bogatych chłopów problemu tego nie wyjaśniają. Kwestie te, rozwiązanie których zależy w poważnym stopniu od nowych materiałów archiwalnych, znacznie poszerzyłyby naszą wiedzę o tym okresie i sygnalizowanej problematyce. Brak ich nie przesądza przecież aktualnej wartości rozprawy.

Recenzowana książka stanowi wartościową pozycję także dla badań nad historią wsi i chłopów polskich w XX w., a głównie tych regionów byłego Królestwa Polskiego, które bezpośrednio sąsiadowały z zachodnimi guberniami Ukrainy i posiadały zbliżoną do nich strukturę rolną. Zaliczyć do nich należy w pierwszym rzędzie gubernię lubelską, gdzie w analogicznym okresie znaleźć można wiele zbieżnych form walki ludności wiejskiej i wiele analogicznych procesów społeczno-ekonomicznych.

Albin Kopruckowiak